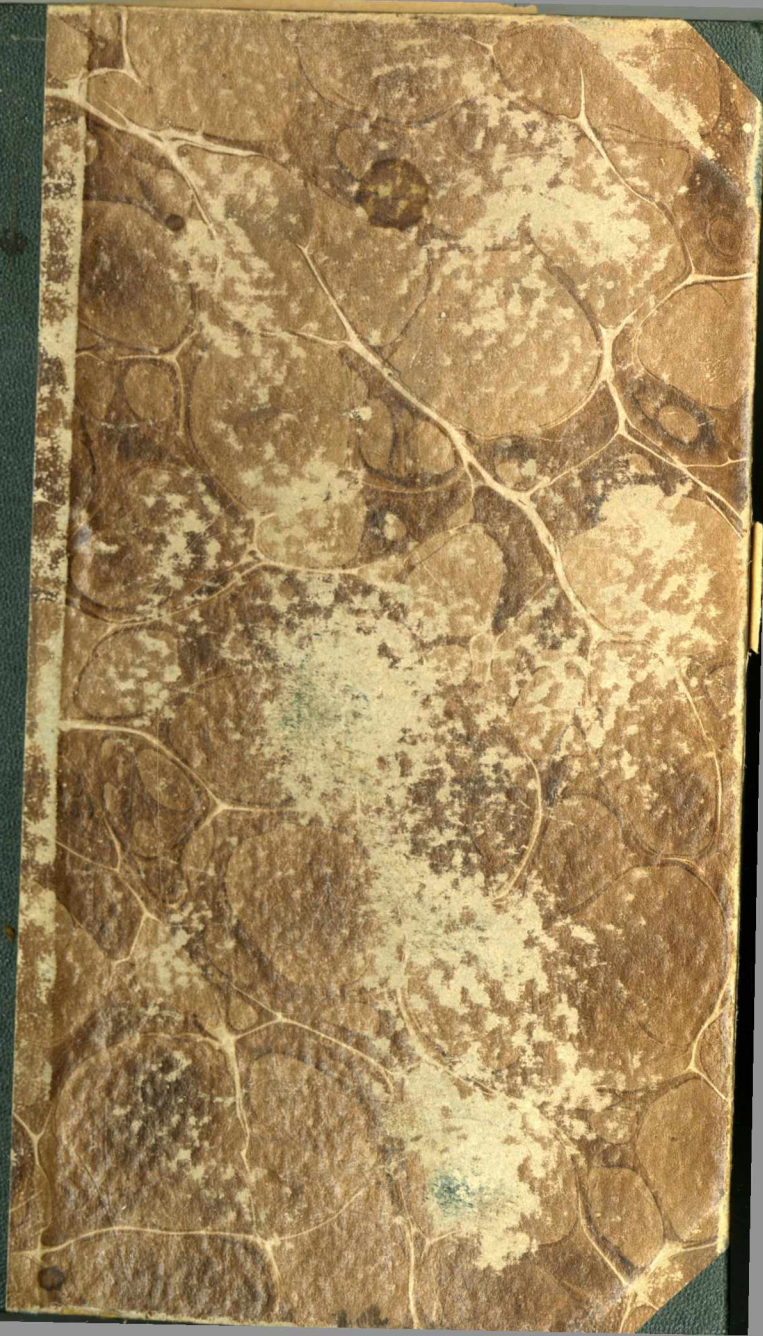

Politikai
röpiratok.

90.

Értekezés

a'

Fő-Ispány'

Birói Hatalmáról

írta

Nárai Náray Antal.

2.

P e s t e n,

Fűskúti Landerer Lajos betűivel

1823.

501200761721

DE BALLAGI GÉZA.

MÁSCHELT
A M. N. MUSEUM
SZÉGA. 5837.
KÖNYVTÁRÓL

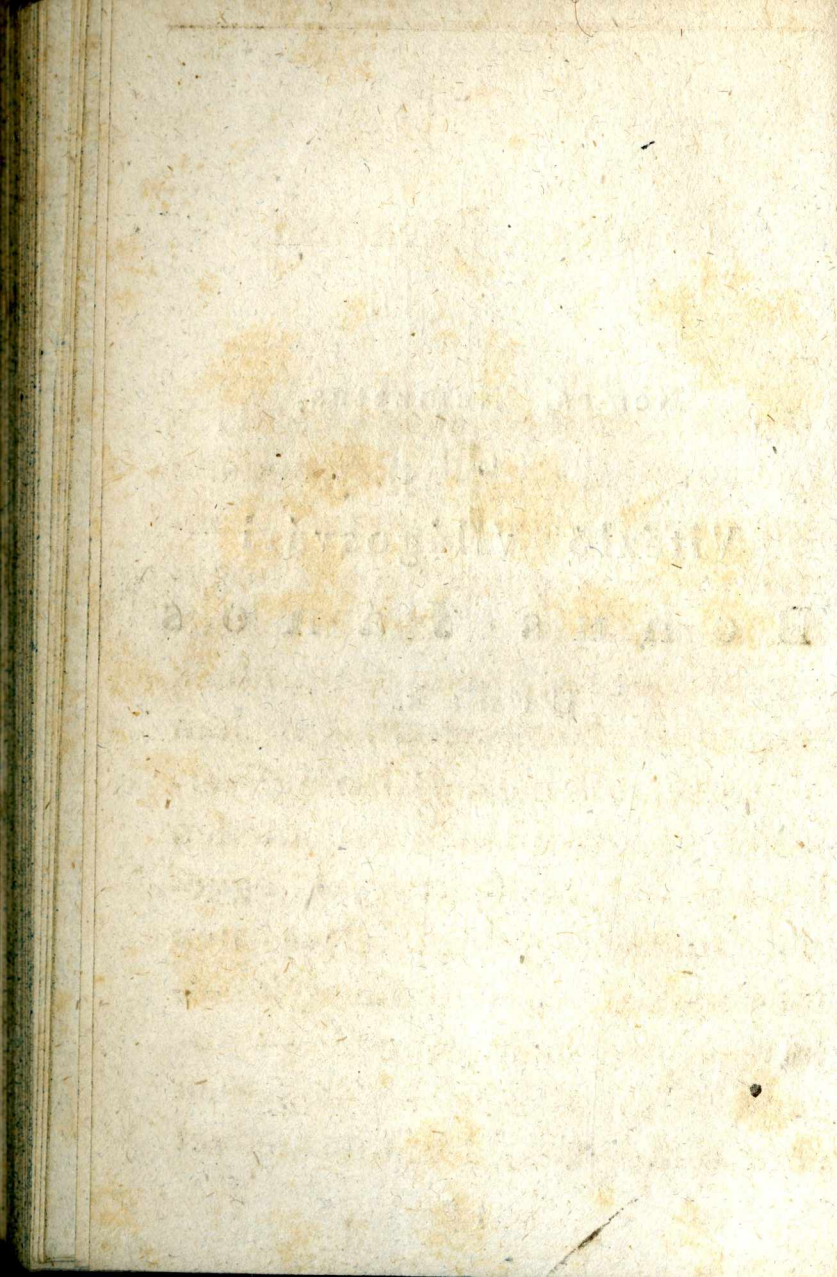
A. M. N. MUSEUM
KÖNYV-
TÁRÁRÓL

Nemes, Nemzetes,

Vitézlő Világosvári

B o h u s J á n o s

Ú r n a k.

Érdemes Barátom!

Több rendbéli szívességeid, 's kedvezéseid, a' mellyekre minden érdemem nélkül méltatsz; elannyira köteleseddé tettenek, hogyha, a' mennyire vékonyka tehetségem engedi, nem törekednék megadózni Barátságodnak, méltán a' legrútabb háláadatlanóság' vétkével vádoltathatnék érdemetlen lelke, a' mellyért csak egyedül Jószívűségednek elvesztén támadandó epedésemmel lakolhatnék meg méltóképpen. — Fogadd el azért, kérlek, kegyesen eme csekélyke áldozatot, mellyet
a'

a' hála' érzeménnyektől olvadó
szív verhűdik letenni a' jótévő Ba-
rátság' oltárára. — Tudom, nints
tökéletesen hozzá mérve, se hel-
yesen hozzá illetgetve Jótétidhez,
de gondold meg, hogy se tehetsé-
gem' gyengesége, se Szívességed-
nek határtalan vóltta nem enge-
dik érdemed szerint adhatnom
háláimat. Ne is eme kiseded ál-
dozatot, hanem a' tehetetlen ál-
dozót tekintsed, a' ki mindent kész
elkövetni, a' mi csak Barátságod-
ra némünémüképpen méltóvá te-
heti. Tudnál e' pedig többet ki-
vám-

vánni tőlem? Te, a' ki embertársaid' szükös sorsában olly' résztvevő szívet hordozol balodban! tudnál e' olly' kelletinél szorosabb igazságot kívánni, hogy csak minden mértéket felütő Szívességedhez szabott, 's mértt hálát, 's köszönetet fogadnál el? 'S megtudnád e' vetni eggyügyü áldozatomat, a' mellynek csak az az egy hibája vagyon, hogy lehetetlen vala tetemesbbnek lennie? — Oh! engedd meg tehát, hogy legalább azon kevés, 's egyszerű hálaomat mutathassam bé Kasztori

Szi-

Szívednek, a' mellyet hatalmam-
ba ejtett az erántam olly' fösvény
szerencse! — Fogadd el, csak azért
is fogadd el eltem' eléltt fiatal ko-
rában tett igyekezetemnek eme
zsenge gyümölcsét, hogy erántam
kimutatott rendkívül való kedvezé-
seidért némünémüképpen meg-
adózván, mérsékelhessem vala-
mennyre arra való tehetetlensé-
gemből származó aggódásomat, 's
nyúghatatlanságomat, mert, el-
hihetd, semmivel se fáj kevesbbé
a' hálát adni óhajtónak, ha hálái
el nem fogadtatnak, mint a' Jóté-

vőnek, ha a' Jótéteményében
részesültt idegenséggel viseltetik e-
ránta — Új Szívesség lesz ez is-
mét részedről, és így új leköte-
leztetés részemről. — Mennyit
nyer pedig munkácskám Neved
mellett, azt én tudom, 's ismér-
vén hasonlíthatatlan szerénysége-
det, nem súgározatom itt Nemes
Szíved'; 's Szép Lelked' ritka tu-
lajdoninak minden ismerőseidet
bévevő tökéletességeit. — Megkí-
méllem név nélkül való szemér-
medet. És csak néma gerjedések-
kel tisztelem egyébbaránt is ki-
be-

beszélhetetlen érzésidet' a' mel-
lyeknek hajlandóságára méltat-
nom, felcserélhetetlen szerencsém.
Tselekedd ezt, kérlek, továbbá is,
ne szabd azt érdemimhez, a' mel-
lyek nintsenek! Tselekedd azt
tisztá kegyelmedből, 's azért,
mert boldoggá tészed általa

Szolgádat 's Barátodat

Nárai Náray Antalt.

É r t e k e z é s

a'

Fő-Ispány' Birói Hatalmáról.

*Sensum verum legis tunc attingimus, dum mentem, ac
Sententiam Legislatoris ex verbis recte acceptis,
et ratione legis deducimus. Rationem vero dete-
gimus, dum id eruimus, ex quo, cur lex lata sit,
intelligi potest*

Kelemen.

É r t e k e z é s

a'

Fő Ispány' Birói Hatalmáról

Minapában egy vidéki Vármegyében, éppen midőn a' Köz - Gyűlések tartatnának, némelly ennen személyemet érdeklő dolgaimnak végbehajtása végett jelen lévén, történt : hogy az ott öszvesereglett, 's Tisztségeket viselő, és egyéb Érdemes, 's Túdós Férfiak' társaságában egy estén magam is megjelentem, a' holott is, minikutánna külömbbféle tárgyakról folyt volna a' beszélgetés, és a' mint ez az afféle Gyülekezetekben többnyire megszokott esni, némelly törvényes dolgok eránt is egyik másik között versengés 'támadott volna ; az a' kérdés tétetett fel végtére azon Társaságnak egyik érdeemes tagja által: **Havallyon vagy on é a' Fő-Ispányoknak,**

nak, csupán mint Ollyanoknak
 hatalmok a' Vármegyékben foly-
 ni szokott Pereken itélni? —
 Jóllehet ez a' kérdés előszer csak közön-
 séges értelemben vétetett fel, mégis jó da-
 rab ideig mind egyről egyig azon alapod-
 tak meg: hogy nintsen — Míglén végre én,
 a' ki semmiképpen meg nem nyugtathat-
 tam magamat vélekedésekben, azt kérdet-
 tem: hogy minden akár minemű pereket
 értenének é, avagy azok közül csak kivál-
 va némelyeket? — Találkoztak a' kik azt
 felelték, hogy a' Fő-Ispányok semminemű
 Pereken nem ítélnének, de egy kevés
 vártatva csak ugyan nagyobb vólt azok-
 nak száma, a' kik meghatározva azt álí-
 ták, hogy a' Vármegye' Törvényszéke elej-
 be tartozó Pereken, ha tetszéseek tartya
 csak ugyan előllúlhatnak, 's mint Előllú-
 lók ítélnének is; 's ezeknek előladott o-
 kai, mellyekkel álitásokat támogatták,
 egy kevés Szóváltás után majd mindan-
 nyiokat hasonló gondolatra vonszák. Meg-
 nyugodtak tehát végre köz egyyezessel
 benne, hogy a' Vármegye' törvényszéké-
 hez

hez tartozó Perekben a' Fő-Ispányok is ítélnének. — Magam voltam egyedül, a' ki a' Fő Ispányok' hatalmát e' szerént igen keskeny határok közzé szorittatva lenni vélvén, 's következőleg a' Társaságnak említett vélekedésében meg nem egyezhetvén, azt álitottam: Hogy a' Fő-Ispányok még mind azon Perekben is Bírák lehetnek, mellyekben az Al-Ispányok. — Ezen álatásom, hogy a' történetet voltaképpen előadjam, megvallom, olly furcsának tetszék előttök, hogy nem csekély kaczagásnak leve eszközlője, míg többszer, újított könyörgésemnek csak ugyan engedvén végtére; le csilapodtak. — Megkértem ekkor őket, hogy lennének egy kis türelemmel, okait fognám adni álatásomnak, csak halgatnák meg végezetéig beszédemet. — Előhordtam ekkor mind azon okokat, a' mellyeket vélekedésem megerősítésire hevennyiben alkalmasoknak találtam; ám de mind hijába, mert Ők, okoskodásom miatt e', avagy (a' mi csak ugyan hihetőbb, minthogy elejkebe fejtegetett okaimat meg nem rongálhatták)

ták) merő megátalkodottságból (bizonyosan egyiket sem állíthatom) helytelennek találván vélekedésemet, továbbá is megmaradtak ítéletekben. — Egy lelődött csupán, csak egyedül egy lelődött olly' számos Gyülekezet között, (mert lehetek mintegy 30 — 40) 's nem kevés vizsgasztalásomra azon T. Vármegyének (az ott uralkodó köz hír után szólván) majd legtudósabb Tagja, a' ki sem az én részemre, sem a' vélem ellenkezőkére nem hajulván; rajta való habozását jelentette. —

A' következő napon ismét szerencsém esett egy más társaságban asztalnál megjelenni, a' holott azon bizonyos Vármegyének Nagyobbjai majd mindnyájan jelen voltak; találkozáván pedig itt is egynehányan a' múltt estén öszvegyűlt Társaságban jelenvölttakból, újonnan feltétezt az érdeklött Kérdés, de ismét ingyen esett igyekezetek: Részekre volt ugyan ezen Nagyobbaknak vélekedése kedvező, minthogy mindazáltal az általam általános helyesítésire ismét előadott okokat

kat itt sem döntötték meg, itt sem juthat-
tanak szándékoknak arányához. —

Ezek így történvén, nem középszerű
vala azon támadott csudálkozásom, hogy
ezen, előttem olly' világosnak, 's bizo-
nyosnak tetsző dologban annyi ellenkező-
képpen gondolkodó, még pedig Tűdős
Férjfiakra akadtam, 's hihetetlenül ag-
gódtam azon is egyszerismind: ha nem
csalattatom e' okoskodásomban 's erről
gondolkozván, igen megelegetlenné let-
tem magammal, hogy, ha a' dolog ma-
gában csak ugyan úgy vólna, a' mikép-
pen Ők állíták, hogy mondom a' való-
nak megismerésétől, a' mellyet annyian
átláthattak, annyira eltudtam botlani. —
Feltettem tehát nem sokára magamban,
(hogy ezen aggódtató, 's nyúghatatlaní-
tó habozás- szabású félelmemből minél
hamarább kiveszkölődjek, közre bocsáta-
ni vélekedésemet, azon okokkal együtt,
mellyek, hogy azt hidjem, lázzaim, 's
ösztöneim vóltak, reménylvén: hogy ta-
lálkozni fognak Törvénytudóink közül
ollyanok, a' kik, Honnyi Törvényinkben,

és azoknak helyes magyarázásában, 's alkalmaztatásában hasonlíthatatlanúl jár-
 tasabbak lévén nálamnál, a' ki csak az
 ő mélyen ható búár-elméjük' szülemén-
 nyeiknek vezérlése, 's útmutatása után
 kezdettem törvényinket érteni; nem fog-
 ják Nagy Lelkeikhez illetlennek tartani,
 ezen, világos elméjükben talán kicsinség-
 nek tetsző értekezésre válaszolni, 's meg-
 fontolván, hogy, (a' mint a' leírt törté-
 net is bizonyította) olyanok is légyenek,
 egyébként pedig törvény-tanultt, 's
 köz Tisztségeket viselő Honnyosink kö-
 zött, a' kik vagy házi, 's nemzetségi kör-
 nyűlállásaikra nézve, vagy minden ideje-
 ket elfoglaló hivatalbéli foglalatosságaikra
 tekintve, nem forgathatván meg eléggé
 törvényinket, vagy pedig (hogy magya-
 rán szóljak) az adakozásban, 's kegyei-
 nek árasztásában kisebb nagyobb mér-
 téket tartó, 's tetteit Magaértő Bölcs Te-
 remtőnek (ha úgy mondhatom) keve-
 sebb kedvezéseiben részesítetvén, az il-
 lyetén apróságokon sem tudnak fel nem
 akadni, — megfogják törvényneinkből el-
 megyő-

megyőzőleg magyarázni, mit kellessék a' fellyebb feszegetett kérdésben mint bizonyost tartani. —

Hogy azomban, ha álatásomat csak ugyan furcsának, 's helytelennek, sőt nevettségesnek találnák Olvasóim, ne gondolják azt felőlem, hogy a' hibába, (ha csak ugyan annak neveznék) minden arra esztekellő alapos ok, 's inger nélkül, csak mint a' vak légy hanyat-homlok estem, hogy ismét annyira védelmezett vélekedésemben minden arra kísztó ösztön nélkül csak csupa könnyű-elműségből, 's ingadozó álhatatlanságból kételkedem, eléadom itt mind azon okokat, a' mellyek arra bírtak, hogy a' fenn negírtt módon gondolkozzak, mind pedig azon nehézségeket, mellyek miatt (ámbátor én azokat mind gyengéknek tartom) magam magamnak sem híven eléggé, 's minteggy nem egészen bizonyosnak, 's kérdésbe vonhatatlannak gondolván vélekedésemet, Törvénytudóink' ítéletére mutatom abban leendő tellyes megőzöttetésemre szükségemet; a' mire úgy gondolom, csak

az is eléggé felindíthatott, hogy egy egész Vármegyében csak egyre sem akadhattam, a' kinek megeggyezett volna álatásommal ítélete. Ugyan is:

I-szer Képtelennek, 's a' dolog' természetével éppen ellenkezőnek tetszék előttem, hogy a' Fő-Ispányok' birói hatalma olyanokra ki ne terjedhetne, a' mellyekben az Al-Ispányok, a' kik amazoknak csak mintegy Helytartójik 's Szmélyviselőjik, tellyes elintéző tehetséggel bírnak. — De egyébbaránt is vegyünk fel akármiféle úgy nevezett Vice Tisztviselőket, olyanokat azomban, a' kiknek viceségével nem csak csupa cím 's név, hanem hatalom is adatik egyszerismind mint p. o. a' Vice vagy is Al Jegyzők, Vice Tisztii Ügyvédek, Vice Szolga Birák, Vice Adószedők 's a' t. tehetnek e' ezek mint Vicék ollyas valamit, a' mit az ő Főjeik, vagy is Elsejik nem volnának képesek végbehajtani, 's elvégezni? Én legalább azt tartom, hogy nem, 's méltán ide merem alkalmaztatni azt a' deák közmondást: qui potest plus potest etiam
mi-

minus, az az: a' ki többet tehet, tehet az kevesebbet is, még pedig azon meghatározással együtt ide illik ez, hogy in eodem genere, vagy is: a' dolognak ugyan azon nemében; ki tagadhatná pedig azt, hogy a' Fő-Ispányok, a' kik a' Vármegyéknek Fő-Igazgatóji, 's Kormányzóji azokban többet tehetnek, mint Al-Ispánnyaik? még pedig a' dolognak ugyan azon nemében is, az az: az igazság kiszolgáltatásában is? *Quandoquidem Supremi Comites* (így szól az 1723-dik Törvény Könyvnek 56 Czikkelye) *illorum Comitatum quibus praeficiuntur, Moderatores essent, ac tam Politicorum, et Publicorum negotiorum, quam etiam Justitiae Administrationis curam sibi principaliter commissam haberent.* Am de, azt mondhattya valaki: a' törvények nevezetesen az Al-Ispányokat hatalmazták meg a' bírálásra? Igazság: — Későbbi, 's újabb Törvényeink csak az Al-Ispányokat nevezik, de azért a' Fő-Ispányoktól megtagadjuk azt a' mi amazoknak csak mint ezek' Képviselőjüknak, 's Vicéjüknak engedtetik meg,

s a' mi következésképen hatalmokról jelesen (per excellentium) értetődik? — Bizonyára, ha a' Fő-Ispányokat az Al-Ispányi perek' elintézéséből egyedül azért, mert a' törvények, a' midőn az afféle perekről szólnak, ő rólok halgatnak, kizárjuk, sok furcsa következtetéseket lészünk úgy kénytelenek törvényeinkből tenni — De hogy legalább csak egy olyan furcsa, s erőszakos következtetést is előhozzak: Nem de Verbőczy, 3-dik Könyvének 30-dik cikkelyében, a' hol a' 'Jobbágyok' végintézeti hatalmáról (facultas testandi) szól, minekutánna azt meghatározza, és a' 4-dik §. végibe azt veti, hogy ha a' Jobbágnak kis, vagy is gyermek örököse még nem érte serdültt idejét (12-dik esztendejét) második örököst is (Subhaeredem) rendelhet végintézetében, — (Testamentum) nem de mondom, csak a' Jobbágyokról állítva ezt egyedül, a' nemesek' efféle szabadságáról ellemben sem ő nem téssen seholy emlékezetet, se Törvény-Könyveink. (Decreta) — Ki tagadhatná meg mindazáltal a'

Nemesektől ezen tehetséget, a' kiknek egyébbaránt sokkal nagyobb szabadságaik, 's kiváltságaik vannak birtokaikra nézve? Idétlen következtetés vólna ez valóban, 's olyan, a' melly' ellen minden Törvényünk - tudó kiáltana. —

II-szor Számtalan olyan törvényeink találhatnak, a' mellyek az Al-Ispányok által esendő Végrehajtásról (Executio) szólván, a' Fő-Ispányokról ugyan azon helyen, ugyan azon értelemben beszélnek. Ollyan a' Mátyás Király' VI-dik Törvénykönyvének 67-dik cikkelye — ollyan az Ulászló Király' I-ső Törv. Könyv. 73-dik Czik. II-dik Törv. Könyv. 16-dik Czik. 's V-dik Törv. Könyv. 9-dik Czik. 's több mások — mit hajtottanak vólna pedig végre, ha némelly perek előttök is nem folytak vólna? —

III-szor De eggynehány Törvényeink világosan ki is mondják, hogy némelly perek a' Fő-Ispányok' elejbe tartoztanak. — Ollyan Ul. Kir. I-ső Törv. Könyv. 72. Czik. a' melly mingyárt a' kezdetén így szól „*Quia nonnulli Causas — — de se-*
de

de et judiciò — — Comitum, Vice-Comitum — — in Curiam Regiam provocare consueverunt“ az az: Minthogy pedig némellyek a' pereket — — a' Fő-Ispányok', 's Vice-Ispányok' Törvénszékétől a' Királyi Curiához szokták fellyebbvinni. — Ollyan továbbá Ul. Kir. III-dik Törvén. Könyv. 71-dik Czik. a' melly minekutánna azt mondaná a' kezdetén, hogy ollyan Vice-Ispányok, 's Szolga-Bírák is lennének némelly Vármegyékben, a' kik az előttök indított, 's fellyebbvitt pereket a' Kir. Curiához nem akarják felküldeni; — azt rendeli az 1. §-ban „*Quod Comites, Vice-Comites et Judices Nobilium uniuersas Causas sedem Judicariam concernentes — — — si — appellatio intervenerit, in Curiam Reg. more solito transmittere teneantur*“ az az: Hogy a' Fő-Ispányok, Vice-Ispányok, 's Szolga-Bírák minden Törvénszékeik elejbe tartozó pereket — — — ha — fellyebbvitel jön közbe, a' Kir. Curiához felküldeni tartozzanak. — Ide tartozik sok egyéb efféle törvényink közül még Ul. Kir. V-dik Törv. Könyv. 9-dik

9-dik Czik. is, melly azt mondja a' kezdetén: „*Si quicumque Comitum, vel Vice-Comitum in factis, et causis coram eisdem motis, et adjudicatis — — — — executionem — — — — facere neglexerint.*“ az az: Ha akármelly Fő-Ispányok, vagy Vice-Ispányok az előttök mozdíttatott, 's megítéltetett — — — — perekben a' Végbehajtást megtenni elmúlattyák. — Nem de szembetűnővilágosan láthatni ezekből, hogy a' Fő-Ispányok előtt is folytanak volt némelly perek? —

IV-szer Hát első Sz. Királyaink alatt ki szolgáltatta ki a' Vármegyékbéli Nemesek között az igazságot, 's pereiket ki intézte, avagy ítélte el, úgymint a' midőn még Vice-Ispányok nem is vóltak? nem vóltak mondom, mert külömbben ha náluknál kisebb Vármegyebéli Tisztviselők mint p. o. a' Bilochusok, Pristaldusok, 's Centuriok is megnevezettek imitt amott Törvényinkben, bizonyosan ők is megemléttettek vólna azokban néhol néhol. —

V^{-szer} Sőt olyan törvényünk sem eggy
kettő vagyon, a' melly azt is meghatároz-
za, hogy melly perek tartoztak légyen ki-
válva a' Fő-Ispányok, 's Vice-Ispányok
elejbe. Illyen Zsigm. Kir. VI-dik Törv.
Könyv. 7-dik Czik. melly külömbféle Bír-
ságok' megvétélet a' Fő-Ispányokra, 's
Vice-Ispányokra bizza. — Ul. Kir. II-dik
Törv. Könyv. 12-dik Czik. ismét a' Bír-
ságookról. — Verbőczy' II-dik Rész. 28-dik
Czik. melly a' Tanú-bizonyságot tenni nem
akarók' büntetéséről szólván, nyilván ki
mondja, hogy azokat az afféle büntetés-
ben a' Fő-Ispányok, vagy Vice-Ispányok
maraszthattják meg. „*Sub onere (ügy-
mond) sedecim marcarum gravis ponderis*
— — — — — *per eundem Comitem, vel*
Vice-Comitem — — — — — *imme-*
diate, et irremissibiliter exigendarum.“ az
az: tizenhat, a' Fő, vagy Vice-Ispány ál-
tal közbevetetlenül, 's odaengedhetetlenül
megveendő nehéz gíra' terhe alatt. — 1548.
Törv. Könyv. 50. Czik. melly ismét a' Fő-
Ispányokat Fenyítő hatalommal ruházza
fel a' Zsiványok' 's Rablóknak, Szolga-Bí-
raik-

ráikkal, 's más e' végre választatott Nemesekkel egyetemben teendő megítélésére, 's büntetésére. — Különösen pedig a' Kissebb-hatalskodásról szóló törvényeink a' Fő-Ispányokat majd mindennütt Bíráknak nevezik az afféle hatalmasul elfoglalt jószágok' vissza-adattatásában. — Illyenek Zsigm. Kir. VI-dik Törv. könyv. 4-dik Czik. — Ul. Kir. II-dik Törv. Könyv. 11-dik Czik. — 1542-dik Törv. Könyv. 48-dik Czik. — 1608-dik Törv. Könyv. 3-dik 's 4-dik Czik. — 1638-diki Törv. Könyv. 27-dik Czik. — Ezen két utólsók éppen azt rendelik, amaz ugyan a' 4-dik Czik. 1. §-ban emez pedig a' 3. §ban hogy „*Vice-Comite insufficiente existente Supremus Comes — — exire, et exequi sub amissione officii debeat et teneatur.*“ az az: ha a' Vice-Ispány elégtelen, a' Fő-Ispány köteleztetik kimenni, és a' dolgot végre hajtani. —

Azt vetheti ugyan ellen akárki is Olvasóim közül, hogy akár mint volt legyen a' régiebb időkben, most legalább bizonyos az, hogy a' Fő-Ispányok elejbe semmi

mi perek nem tartoznak, mert későbbi, vagy is újabb Törvényeink csak a' Vice-Ispányokat nevezik, 's hatalmazzák meg a' perek' megítélésére? — Tagadhatatlan bizonyos, hogy újabb Törvényeink csak a' Vice-Ispányokat rendelik nevezetesen a' perek' Bírájinak, a' Fő-Ispányokat ellemben eggy szóval sem említik; — de közel sem azért, mintha őket a' perek' elítéléséből kizárni akarnák, hanem azért mert a' mit a' Vice-Ispányokról mondanak, az a' Fő-Ispányokról, a' kikhez amazok csak segédül rendeltettek, és a' kiktől neveket is, sőt minden hatalmokat kölcsönözték, úgy is jelesen értetődik; — Szokása az tudniillik sok helyeken Törvényinknek, hogy a' mi valakiről jelentés nélkül-is kétetlenül értetődik, elhalgattyák; Illyenek: Verbőczy' I-ső Rész. 40. 47. 's 59-dik Czik. 's. t. m. mellyek a' Testvérek között ősi jószágaikban esendő osztályról, (Divisio) 's az oldalról való, vagy is mellékes atyafiai' kölcsönös örökösödéséről (Collateralis Successio) 's. t. affélékről szólván csak egyedül a' Hím-Testvére-

véreket, 's Atyafiakat (Fratres) említik — ki tagadhatná ki azért még is a' Nő-Testvérek', 's Atyafiakat (Sorores et Cognatos) az afféle jusokból, ha a' jószág mind a' két ágat illeti? Hogy pedig Verbőczy a' megnevezett Czikkelyekben olyan jószágookról beszél, maga nyilván kivallya az említett 40-dik Czik. 1. §-ban a' hol is ekképpen szól „*Et primo de Fratrum carnalium bonis, ac Juribus possessionariis per Donationes aquisitis et tandem alio quovis titulo adeptis, et consecutis, ac eorundem bonorum divisionibus erit disserendum*“ az az: és előszer is az eggy atyájú hím-testvéreknek (Fratres Carnales) Királyi Adomány mellett nyertt, 's azután akár mi módon szerzett Jóságairól 's Birtoki igazairól, 's ugyan azon Jóságaiknak elosztásáról szükség értekezni. — Ha akár mimódon szerzett jószágaikról, bizonyosan olyanokról is, a' melyek zálog, vagy örökvallás (Fassio) mellett jutottak Nemzettségekre (Familia) — Nem de pedig ezekben a' Nő-Testvéreknek. 's Atyafiaknak is jusok vagyon osztani,

tozni, 's kölcsönösen örökösödni? — A' Fő-Ispányokról is azt kell tehát tartanunk, hogy azért halgattatnak el újabb Törvényinkben, mert a' mik a' Vice-Ispányokról mondatnak, azok rólok említés nélkül is értetődnek, innen vagyon, hogy néha egy elsőbb Törvény őket megnevezi, más későbbi ellemben, ugyan azon dologról szólván elhalgattya, majd meg egy utóbbi ismét megnevezi: Illyen Zzig. Kir. VI-dik Törv. Könyv 4-dik Czik. melly a' hatalmasúl elfoglaltt Jóságok' vissza adattatásáról szólván, a' Fő-Ispányt (elhalgatván a' Vice-Ispányt) megnevezi, majd az 1542-diki Törv. Könyv 5-dik Czik. 's nem sok idő múlva ugyan azon Király alatt, 's ugyan 1542-dik (Poson.) Törv. Könyv. 4-dik Czik. ellemben ugyan abban a' dologban (elhalgatván a' Fő-Ispányt) a' Vice-Ispányt említi. Majd meg ezen utólszor említett Törv. Könyv. közbetvetetlenül következő 5-dik Czik. ismét a' kisebb-hatalmaskodás' dolgában a' Fő-Ispányt ismét megnevezi; — Kinek jutna mindazáltal eszébe ezekből azt a' folyadékot

kot következtetni, hogy mivel az 1542-dik
 Törv. Könyv. (Novizol) 5. Czik a' Fő-Ispányt
 nem említi, ennek a' Törvénynek hozat-
 tatasától fogva, a' mi Martiusban történt
 ugyan azon esztendei Törv. Könyv. (Po-
 son.) 5-dik Czik' rendelkezéig, az az: No-
 vemberig csak a' Vice - Ispánynak magá-
 nak, Fő - Ispánya' kizárattatásával volt a'
 hatalmasúl elfoglaltt Jóságok' vissza-a-
 dására hatalma? —

VI-szor Tudjuk azt, hogy 1729-dik Esz-
 tendő előtt, az 1715-diki Törv. Könyv. 28.
 Czik. értelme szerént Vármegyéket illető
 minden-némű perek a' Vármegyebéli kö-
 zönség' elejbe tartoztak, 's az által ítéltet-
 tek el, és a' Vice - Ispányok, 's szolga Bí-
 rák csak az 1729-diki Törv. Könyv. 35-dik
 Czik. rendelkezése után nyertének előszer bí-
 róséket azon perekre, a' mellyek most
 az ő törvényszékeikhez tartoznak. — Ha
 tehát 1729-dikig a' Vármegye' közönsége
 elejbe tartoztak, 's az előtt folytanak, bi-
 zonyosan a' Fő-Ispányok is ítéltetnek
 azokban, úgymint azon Közönségnek
 legjelesebb, 's előhuló tagjai. Ki ítéltet-
 né

né tehát azt, hogy a' midőn az említett 35-dik Czik. a' Vármegyebéli perekben bizonyos meghatározott mennyiségig a' Közönségnek tagjaiból személyes, vagy is magányos Bírákat rendelt, hogy mondom a' Fő-Ispányt, mint azon Közönségnek legfőbb tagját, 's Előülölőjét jöendőre tellyesen megfosztotta volna az előtt volt Főhatalmától? — Továbbá az említett Törvény maga magának okát adván így szól „*Et quia Sedes Judiciariae Comitatus continuo celebrari nequirent; idcirco (— — — — —) Caeterae omnes Causae etiam in Partibus per Vice-Comites, et respective Judices Nobilium revideri, et decidi valeant.*“ az az: És minthogy a' Vármegyék' Törvényszékei mindég nem tartathatnak, azért (— — — — —) egyéb minden perek Részekben is, a' Vice-Ispányok, 's Szolga-Bírák által elvégezethetnek. — Én ebből azt következtetem hogy a' Törvénynek nem egyéb volt czélya, hanem hogy mivel a' Közönség' Törvényszéke mindenkor nem tartathatik, az

a'

a' ki azt tartani , vagy is annak idejét meghatározni szokta, t. i. a' Fő-Ispány a' perekben maga is hozhasson végezést, annyival inkább, minthogy ő abból nyilván ki nem zárattatott, Vicéje pedig hatalmat nyert.

De tegyük fel, hogy a' Törvények a' Fő-Ispányokat azért nem említettik, mert azokat a' perek' megítéléséből kizáródtaknak akarták lenni. Igazán megvallom, el nem érhetem rajta váltig tépelődött elmém, mi indíthatta volna a' Törvényhozó Testet arra, hogy a' Fő-Ispányokat, mint a' Vármegye' Fő-Igazgatóját az afféle hatalomtól megfoszsza. — Ha azonban (ismét feltéve mondom) csak ugyan meg akarta volna őket fosztani attól, nehezen reményelem, hogy valaki más okát adhatná, hanem hogy vagy nem tartattak a' perek' elintézésire, 's az igazság' kiszolgáltatására elég alkalmasoknak, vagy pedig, mivel Ők már a' régiebb időktől fogva szoktak más Királyi, 's Országi, Hivatalokat is, pedig távol Megyéjiktől viselni, a' mellyek, ha azokban (a' mit a'

Törvény szorosán megkíván tőlök) pontosan elakarnak járni, s' Tiszteknek tökéletesen megfelelni; oly' annyira elfoglallyák személlyeiket, hogy Vármegeyékben négy, sőt néha (mint a' tapasztalás bizonyította) öt hat esztendő alatt is alig jelenhetnek meg egyszer, ennél fogva érkezések sincsen reá, hogy a' Kormányzásaik alá bízott Vármegeyékben támadott pereket megvizsgálhassák, 's önnön személlyeikben szolgáltassanak, igazságot — vagy pedig végtére azért, hogy a' perek' elítéléséért járandó csekélyke fizetést (a' Fő-Ispányok úgy is elég javakkal bírván) egyedül a' Vice-Ispányok, 's Szolga-Bírák húzhassák, és így könnyebben megélhetvén, az afféle, Vármegeyéknél lévő Tisztségek' megnyerésére inkább vágyakodjanak, vagy fel vállalásokra mintegy gedéltessenek? valójában semmi egyéb okot, vagy is inkább ürügyet (praetextus) mert oknak, minthogy az okoztatott (causatum) tagadom, nem nevezhetem, nem képzelhetek, a' mellynél fogva a' törvényhozó Test a' Fő-Ispányokkal

kal azt akarta volna cselekedni — Már pedig az előlhozott ürügyek közül az elsőt fel se tehetjük, mert hogy tarthatná azokat a' Törvényhozó Test a' perek' megítélésére, következőleg az igazság' kiszolgáltatására alkalmatlanoknak, a' kiknek (Fő-Ispányoknak) a' Király, sőt magok a' Törvények egész Vármegyék' kormányzását 's igazgatását kezeikbe adták, pedig az igazság' kiszolgáltatása végett is „*Quandoquidem Supremi Comites — — — — — etiam Justitiae administrationis eura[m] sibi — commissam haberent*“ lásd az 1723-dik Törvén. Könyv. 56-dik Czik. — Éppen annyi volna ez, mint a' veszélyes tengeren szerencsésen akarni utazni, azomban Hajós Kapitánynak még is, pedig tudva, 's késztag egy hajó-kormányzáshoz éppen nem értő embert választani; az az: akarni, 's nem akarni. — A' másodikát pedig ha felteszszük is, nem olyan, hogy annál fogva a' Fő-Ispányok' említett kizárattatását lehetne következtetni, mert abból csak az következne, hogy, mivel egyéb Ki-

rályi, 's Országi hivatallyaik elfoglallyák, nem köteleztetnek pereket ítélni, nem pedig az, hogy ha mindjárt nintsenek is afféle hivatalok által elfoglalva, 's hogy ha bár akarnának is, még se ítélnének azokban. — A' harmadikat pedig eléggé megsemmisítik Törvényeink, mellyek a' Vice-Ispányoknak, 's Szolga-Bíráknak is jó Birtokúakat rendelnek választatni, lásd a' többi közül az 1723-diki Törv. Könyv. 56-dik Czik. — és az, hogy az Esküdtek' megélhetése' könnyebbítéséről a' kik legkevesbbé szoktak vagyonosok lenni, és a' kiknek a' Vármegyéktől is legvékonyabb fizetések vagyon, következőképpen a' kikről a' feltett cél szerént leginkább kell vala gondoskodniok, semminémű pereket nem rendelvén elejbe, egytallyán fogva megfelejtkeztek volna törvényeink. —

Nyilván kítetszik mind ezekből, hogy a' Fő-Ispányokat nem azért nem említik újjabb törvényeink, hogy a' bírószkodásból kizárják őket, hanem azért, mert a' Vice-Ispányról szólván alattomban a' Fő-Ispányokat is érdekeltek rendeléseik; —

De hogy azt ne gondollya valaki felőlem, hogy a' Fő-Ispányok' elhalgattatásának emez okát csak vakon, 's minden alap (fundamentum) nélkül álítom, 's hogy így a' törvényt ennen kényem szerént erőszakosan is részemre magyarázom magával a' törvény' szavával is megerősítem itt azon álatásomat, hogy a' Fő-Ispányokat minden Vármegyebéli dolgok jelesen illetik. Ugyan is; az 1723-diki Törvén. Könyv. 56-dik Czik. imigyen szól: *Quandoquidem Supremi Comites illorum Comitatum, quibus praeficiuntur, Moderatores essent, ac tam Politicorum, et publicorum negotiorum, quam etiam Justitiae Administrationis curam sibi principaliter commissam haberent.* az az: Minthogy pedig a' Fő-Ispányok, azon Vármegyéknek, melyeknek Fejeivé választatnak, Igazgatóji lennének, és azokra nem csak a' Politikai 's Publikumot tárgyazó dolgok, hanem az igazság' kiszolgáltatásának gondja is jelesen bízva volna. — Nem de az előhozott törvénynek ama szavaiból: *Justitiae Administrationis curam sibi prin-*

principaliter commissam haberent“ világosan kitetszik, hogy az igazság' kiszolgáltatása is illeti Öket, még pedig principaliter: jelesen — hogy fogják pedig az igazságot kiszolgáltatni, ha csak a' perlekedők hozzájok nem folyamodnak, 's bajaikat, 's keresetteiket előttök fel nem fedezik, hogy azokban igazságot tévén, pereiket elintézzék? — Bizonyára ez vólt Czéllya az említett törvény' azon rendelkezésének is „*Nisi in publicis Regis, et Regni servitiis praepediantur (Supremi Comites) in Comitatibus, quibus praesunt, continuo resideant,*“ az az: Ha csak a' Király' vagy az Ország' szolgálattjától nem akadályoztatnak (a' Fő-Ispányok) folyvást azon Vármegyékben lakjanak, a' mellyeknek Előljáróji; Bizonyára az volt mondom czéllya, hogy megyéjokban tartózkodván a' Perlekedők 's Ügyefogyottak mindenkor hozzájok járúlhassanak, 's pereikben ítéleteket vehessék. —

Azt veheti itt ellen valaki, hogy legalább a' Kissebb-hatalmasságban bizonyosan nem lehet Bíró a' Fő-Ispány, mert

azt mondja az 1729-dik Törv. Könyv. 35. Czik. „*Causae tamen violentiarum — — — Soli Vice-Comitum judicaturi subjacebunt.*“ az az: A' Kissebb-hatalmasság végett támadott perek azomban — magának a' Vice-Ispáynak az ítélete alá fognak tartozni? — Az egész ellenvetés azon alapítatik, hogy az említett törvény azt mondja: *Soli* és hogy így csak egyedül magát a' Vice-Ispányt minden egyéb Bíráknak kizártaival akarta a' hatalmaskodásból eredő perekben Bírónak lenni; nem is lehet csak ugyan tagadni, hogy a' többi Bírák azon *Soli* szó által csak ugyan kizáródtak, de csak azon kissebb Bírák; a' kiknek egyéb perekben ugyan azon törvény bizonyos mennyiségig hatalmat adott; hogy t. i. azt ne következtesse valaki, hogy a' kissebb-hatalmasságban is vagyon nekik, valamint egyebekben hatalmuk 200 fl-ig 's a' t. itélni. — Ezeket akarta tehát a' törvény kizárni; a' Szolga Bírákat tudniillik, nem pedig azt, a' kit a' Vice-Ispány alatt jelesen ért, tudniillik a' Fő-Ispányt.

Azt mondhattya ismét valaki, hogy az előadott okoskodás szerént, ha tudniillik, csak a' kisebb Bírakat akarta a' törvény kizárni, minden egyéb a' Vice-Ispánynál nagyobb Bíróról értetődik, hogy a' kisebb-hatalmasságban Bíró lehet? — Igen is minden egyéb nagyobb Bíróról értetődik, de csak a' ki egyébbaránt is azon törvényszéknek közbírája, a' mellyhez a' kisebb-hatalmasság az előtt tartozott, 's a' ki következésképpen a' kisebb-hatalmasságban az előtt is ítéltetett, már pedig a' mint az 1715-dik Törv. Könyv. 28-dik Czikkelyéből kitetszik a' Vármegye' törvényszéke az; ott pedig a' Vice-Ispánynál csak egy jelesebb Bíró vagyon, t. i. a' Fő-Ispány. —

Azt vetheti még valaki álatásom' ellenében, hogy csaknem az egész vélekedésem azon közmondáson épült, *hogy a' ki többet tehet, tehet az kevesebbet is a' dolognak ugyan azon nemében*, ez pedig nem igaz, mert külömbben a' Vice-Ispány is ítéltetne 200 fl-on alól minthogy többről ítéltet. — De erre azt felelem,
 hogy

hogy a' Vice-Ispányokat világos szavak-
 kal kizárta a' törvény a' 200 f-ton alól
 teendő ítélesemből „*Soli Judices Nobilium*
 (úgymond az 1729-diki Törv. Könyv. 35.
 Czik. az 5-dik §. végiben.) *et non Vice-*
Comites procedent“ az az: Csak magok
 a' Szolga Bírák. — A' Fő-Ispányokat el-
 lenben sehol se zárta ki semminémű tör-
 vényünk azokból, a' mikre a' Vice-Ispány
 meghatalmaztatott, holott ez annyival
 szükségesebb lett volna, mert a' Fő-Is-
 pányról az mind jelesen (principaliter)
 értetődik, a' mi a' Vice-Ispányról ren-
 deltetik, mire nézve ezen okos 's ala-
 pos feltételt csak ellenkezőt tartó rende-
 lés rontotta volna meg a' Vice-Ispány-
 ról ellemenben az éppen nem értetődik, a'
 mi a' Szolga-Bírákról rendeltetik, mert
 ezek amazoknak se Képviselőjik, se
 Vicéjük. Csak ebből is igen kitetszik,
 hogy a' Fő-Ispányok' elhalgatásának nem
 a' perek' megítéléséből leendő kizáratta-
 tások lehetett czéllya, mert úgy őket bi-
 zonyosan világosan kizárták volna törvé-
 nyeink. —

Végtére azt mondhattya még valaki, (a' mit már többszer hallottam) hogy a' szokás (usus) után csak a' Vice-Ispányok lehetnek, nem pedig a' Fő-Ispányok az érdeklett perekben Birák. — Megvallom, ez nem üres ellenvetés volna, mert a' szokás lelke a' dolgoknak (usus est anima rerum.) — De azt kell itt észre venni, hogy a' szokásból csak akkor következne a' Fő Ispányoknak a' perekből lett kizárattatása, ha azt lehetne megmutatni, hogy a' szokás tettiben ki akarta zárni a' Fő-Ispányokat, az az: hogy a' Fő-Ispányok előtt indított afféle perek leszállíttatni (condescendere) szoktak, de nehezen reményelem, hogy ezt bémutathassa valaki — így tehát a' szokásból csak annyi folyik, hogy eddig az érdeklett perekben a' Vice-Ispányok bírószkodtak, a' Fő-Ispányok pedig nem; — nem pedig az, hogy csak amazok bírószkodhatnak, emezek pedig azt nem tehetnék, ha bár akarnák is. — Hogy pedig a' Fő-Ispányok előtt nem szoktak perek indíttatni, annak az az oka, mert más jeles Hivatalokat-is viselvén, nem tartózkodhat-

nak Megyéjokban, vagy pedig más Vármegyében fekvén gazdagjóságaik, az aféle dolgokat, 's azokkal járó csekélyke esőlékeket Vice-Ispánnyaiknak 's a' t. hagyják, magok pedig, csak a' midőn fontosabb, 's egész megyéjek' köz boldogságát illető dolgok forognak fenn, jelennek meg megyéjokban. Elég az, hogy az 1723-diki Törv. Könyv. 56-dik czik. meghagyja nekik, hogy megyéjokban lakjanak, pedig a' mint az egész Czikkely' szerkeztetéséből kitetszik nem egyébbért, hanem hogy az igazságot kiszolgáltassák — ha ennek, megyéjokban nem lakván, eleget tesznek e' vagy nem, 's miért nem? annak fessegetése nem tárgya Szándékoknak.

Azt is kérdették már tőlem egynehányan még pedig gúny - nevetéssel: hogy ugyan micsoda Segéd - Bírakat adnék a' Fő-Ispány mellé, ha csak ugyan ítélnetne a' perekben? — De hiszen szükség sints reá, hogy én jelellyem ki azokat, mert valamint Vice - Ispánnyaik Szolga - Bírót, és egy Esküdtet vesznek magok mellé, úgy a' Fő - Ispányok, minthogy ugyan azon perek-

rekben ítélnének, szinte azokat vennék magok mellé. — Ezt látszatik Zsig. Kir. VI-dik Törv. Könyv. 7-dik Czik-is némű némüképpen tárgyazni, midőn az ott előszámláltt eseteknek elsejében ekképpen szól „*Quo casu Comes Parochialis, cum suis Judicibus Nobilium (absque quibus nullum in talibus processum favere debet etc.)*” az az: Melly esetben a' Fő-Ispány Szolga-Bírájival (a' kik nélkül az ilyen dolgokban semmi pert nem végezhet) 's a' t. — Nem említ ugyan az érdeklött Törvény Esküdtet, de meg kell jegyezni, hogy akkor még Esküdtek nem is vóltak Vármegeyéinknél, következésképpen Szolga-Bírákat vettek a' Fő-Ispányok magok mellé, 's ugy ítélték meg az elejbe tartozó pereket.

Imhol vagynak Egyenes - Szívű Olvasó! mind azon indító okaim, mellyek a' leírtt módon vélekedővé tevének, mind pedig azon nehézségek, a' mellyek némünémüképpen nem egészen kétetlennek, 's csalhatatlannak látszattak engedni álatásomat. Tartózkodatlanúl előadtam mindannyiokat, hogy, a' mint már jelentém, se ok-

talán vakmerőnek, se gyáva tántorgónak ne kiáltassam. — Ha különösnek, 's furcsának találod ítéletemet, nem csudálom, mert még egygyre sem akadtam Ismérősim, 's Barátim közül olyanra, a' ki azt egészen helyben hagyta volna. — Azomban minekelőtte megítélnéd véleményemet, szükség, hogy mércsőre vessed, 's jól megfontolgassad okoskodásaimat és azt is szemeid előtt tartsad egyszerűsággal, hogy e' munkácska nem azt tárgyalja; mi ként legyen a' dolog gyakorlásban, hanem azt: miképpen lehetne, vagy is inkább miképpen kellene néki lenni törvényinknek ereje, 's értelme szerént. Örömmel fogom olvasni, bátor ellenkezőleg tanítandó feleletedet, csak vélekedésem' előadott támaszait megdöntse. Írtam Pécsen 12-dik Juniusban 1822.

DE BALLAGI GÉZA.

